

Oponentský posudek
bakalářské práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Alexandra Ratajová
Je populismus hrozbou demokracie?

Charakteristika a přednosti práce

Práce Alexandry Ratajové je věnována fenoménu novodobého populismu a jeho vztahu k demokracii. Přitom je vedena základní otázkou, kterou autorka vetknula přímo do názvu své práce: zda a do jaké míry populismus představuje hrozbu pro demokratický systém. V první části (kap. 2) autorka nejprve vymezuje pojem demokracie jako takové, kterou odlišuje od tzv. liberální demokracie. Přitom určuje základní znaky demokracie a zkoumá pojem „lidu“ a jeho roli v demokratickém systému. Poté identifikuje několik základních problémů demokracie, které tvoří živnou půdu pro nástup populismu. Ve druhé části (kap. 3) objasňuje fenomén novodobého populismu. Přestože upozorňuje na rozmanité podoby populismu, snaží se identifikovat jeho společné znaky. Poté ukazuje, v jakém smyslu populismus představuje „odpověď“ na výše zmíněné problémy a rozpory demokracie. Na základě toho pak odhaluje to, co charakterizuje jako „pokrytectví“ populismu: Podle autorky populismus z uvedených problémů demokracie těží, místo aby je řešil. Pokrytectví spočívá především v tom, že populističtí politici se po získání moci sami uchylují ke způsobům vládnutí, které kritizují u „zkorumpovaných elit“, a to často v mnohem horší a pro demokracii nebezpečnější podobě. V závěru práce si autorka klade otázku, zda je populismus demokratický. Na tuto otázku odpovídá (s odvoláním na J. W. Müllera), že i když populismus může působit „radikálně demokraticky“, je spíše nedemokratický a představuje hrozbu pro demokracii jako takovou (nejenom liberální). Zmiňuje však i názor autorů (E. Laclau, C. Mudde, R. Kaltwasser), podle nichž populismus představuje korekturu demokracie. Autorka sama se podle všeho kloní spíše k prvnímu názoru, i když připouští, že v dílčích případech populismus může demokracii poskytovat užitečnou zpětnou vazbu právě tím, že upozorňuje na její nedostatky a slabá místa.

Autorka si zvolila poměrně náročné a aktuální téma, které – vzhledem k až „proteovské“ rozmanitosti fenoménu populismu – není snadno uchopitelné kategoriemi tradiční politické filosofie. Na práci je třeba ocenit právě to, že se snaží o přesnější vymezení pojmů demokracie a populismu, které jsou ve veřejné diskusi hojně užívány a zneužívány, aniž by byly skutečně projasněny. Přitom se autorka opírá o relevantní literaturu, která tyto fenomény z různých hledisek objasňuje a napomáhá přesnějšímu pochopení nejenom jejich povahy, ale i podmínek a příčin. Za velmi cennou považuji snahu o identifikaci slabých míst a problémů demokracie, které představují živnou půdu pro populismus a na nichž populismus parazituje. Práce je od počátku vedena jasnou otázkou, kterou autorka soustavně sleduje a na niž podává vlastní přesvědčivou odpověď. Její hlavní závěry a teze jsou každopádně plausibilní a dobře zdůvodněné.

Nedostatky práce a náměty k diskusi

Práce místy působí poněkud eklekticky. Autorka se postupně opírá o různé autory, jejichž pozice nejsou vždy vzájemně zcela kompatibilní, aniž by dospěla ke vnitřně konzistentní syntéze svých zdrojů. Její výklad je tak občas zatížen určitými rozpory či tenzemi.

Výměr demokracie by vyžadoval přesnější ukotvení a zařazení v rámci souřadnic existujících teorií demokracie. Chybí zde především jasnější vymezení autorčiny pozice vzhledem k tradičním způsobům definování demokracie, jako je např. konstitucionální, substanciální, procedurální či procesuální definice. Adekvátnější výměr pojmu demokracie by každopádně vyžadoval zahrnutí širšího spektra reprezentativních teoretiků demokracie a kritičtější a samostatnější zacházení s prameny, jež by umožnilo dopět ke konsistentnějšímu pojetí.

Nevyjasněný a nedostatečně definovaný je především pojem liberální demokracie. Liberální demokracie je charakterizována pouze jako „politický režim, který kromě respektování suverenity lidu a vlády většiny zřizuje také nezávislé instituce, specializované na ochranu základních lidských práv“ (str. 9). V souladu s tím zůstává nevyjasněný i vztah liberální demokracie k tomu, co autorka nazývá „demokracie jako taková“ či „demokracie bez přívlastků“. Autorka na jedné straně označuje liberální demokracii za „nadstavbu demokracie jako takové“ (str. 10), na druhé straně připisuje „demokracii o sobě“ mnohé atributy, které jsou obvykle přisuzovány právě liberální demokracii. Tato nejasnost dosahuje té míry, že čtenář si často není jist, o jakém pojmu demokracie se vlastně mluví. Přitom vůbec není zmíněno například významné pojetí Fareeda Zakarii, podle nějž se liberální demokracie vyznačuje tzv. „ústavním liberalismem“, který kromě garantovaných práv a svobod zahrnuje platnou ústavu, dělbu moci, právní stát a nezávislá média (viz F. Zakaria, *Budoucnost svobody*, Praha 2004).

Je mimochodem s podivem, že dělba moci není vůbec uvedena mezi atributy „demokracie jako takové“ ani liberální demokracie, přestože patří k základním znakům většiny západních demokracií. Soudní moc a potřeba jejího oddělení od „vládní moci“ je sice zmíněna (str. 11), ale v návaznosti na Rosanvallona je zařazena mezi „všeobecné mechanismy“, jimiž lid kontroluje politickou moc (str. 10), takže se jeví spíše jako jeden z institutů občanské společnosti než jako jeden ze základních pilířů moci. Funkce a postavení soudní moci v rámci systému demokracie tak zůstávají poněkud nevyjasněné. Navíc toto pojetí sugeruje, jako by hlavní funkcí soudní moci bylo kontrolovat politické subjekty.

Přestože je právem zdůrazněna nejednoznačnost pojmu „lid“, která tento pojem činí snadno zneužitelným, v předložené práci chybí přesné vymezení toho, co znamená lid v demokratickém smyslu. Přesné určení tohoto pojmu je přitom žádoucí nejenom vzhledem k jeho častému zneužívání, ale také vzhledem k tomu, že v demokratickém systému je lid chápán jako suverén a zdroj veškeré moci (viz článek 2 Ústavy ČR). Právě důraz na to, že „lidem“ jsou v demokratickém systému míněni všichni občané, by umožnil lépe zdůvodnit, proč demokracii nelze redukovat na vládu většiny, resp. na proceduru výběru vlád ve svobodných volbách.

Je zářející, že při své snaze o vymezení demokracie autorka nezmiňuje princip rovnosti, který je od antiky až po současnost často označován za základní princip demokratické vlády. Jak upozorňují někteří moderní autoři, tento princip je neoddělitelně spojen s demokratickým pojetím suverenity (viz např. K. Lenk, „Probleme der Demokratie“, in: H. J. Lieber, vyd., *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, Wiesbaden 2000, str. 941). Na základě analýzy principu rovnosti a podmínek jejího zachování v rámci zastupitelské

demokracie by přitom bylo možno lépe posoudit a přesvědčivěji ukázat, které atributy a instituty jsou či nejsou pro demokratický systém esenciální.

Výčet problémů demokracie, jež podle autorky představují živnou půdu pro nástup populismu, je poměrně selektivní. Není mezi nimi zmíněn například fenomén tzv. „defektních demokracií“, kde je demokratický systém deformován rozšířenou korupcí, klientelismem, propojením byznysu a politiky či prorůstáním organizovaného zločinu do politiky a veřejné správy (viz např. M. Klíma, *Od totality k defektní demokracii. Privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem*, Praha 2015). Jak ukazuje mimo jiné i nedávná zkušenost transformujících se postkomunistických zemí východní a střední Evropy, vzestup populismu může být reakcí i na tyto problémy a neduhy demokracií a s nimi spojený otřes důvěry občanů v tradiční politické strany a demokratické instituce.

Hodnocení

Práce rozhodně splňuje požadavky kladené na bakalářskou práci. Protože se domnívám, že výše zmíněné přednosti práce vyvažují její výše zmíněné nedostatky, navrhuji hodnocení známkou v rozmezí „výborně“ – „velmi dobře“ v závislosti na průběhu obhajoby.

V Praze, dne 8. 6. 2023

doc. Václav Němec, Ph.D.